

En Oldsamler - Christen Sørensen Billum

Af Peter Pentz

Mange af årbogens læsere vil utvivlsomt nikke genkendende til Jacob Kornerups radering "En Oldsamler" (fig.1). Denne radering forestiller en ældre mand, iført ret lurvede klæder og træsko. I højre hånd holder manden et spidst instrument, mens han med den venstre arm holder omkring en urne, øjensynlig fra den yngre jernalder. I baggrunden ses en jættestue.

Raderingen er dateret 1862, og den afbildede mand er ifølge Strunks portrætfortegnelse den "omvankende Børstenbinder, Glarmester, Poet og saakaldet Oldsamler" Christen Sørensen Billum. Men hvem var egentlig denne Billum, og hvorfor har Kornerup fundet det umagen værd at portrættere ham?

Christen Sørensen Billum fødtes den 9. maj 1794 som søn af gårdmand Søren Christensen og Maren Jensdatter i Billum sogn ved Varde. Han har altså været omtrent 68 år gammel, da Kornerup udførte portrættet. Umiddelbart efter konfirmationen i 1809 rejste Billum til Sønderjylland, hvor han blev udtaget til det Holstenske Lansener Regiment. Hans lyst hertil synes dog ikke at have været overvældende, i hvert fald mødte han ikke op, blev så pågrebet og i 1816 indskrevet i lægdsrullen; her oplyses det, at Billum var 66 tommer høj, d.v.s. ca. 1,73 cm.

Der findes vist ingen optegnelser om tiden i lansenerregimentet og tiden lige efter hjemsendelsen må Billum have tilbragt på valsen. Næste gang han

Figur 1 Oldsamleren Christen Sørensen Billum.
Radering fra 1862, Jacob Kornerup.

giver sig til kende er i 1823, hvor han måtte melde sig i Gram, idet han her havde besvangret et "ugift Fruentimmer" ved navn Anneke Andersdatter Birk. Men i 1825 var han til alters i Mjolden kirke - alene, så han har vel været på farten igen.

I 1826 blev Billum dog alligevel gift med Anneke Andersdatter, men da havde de også allerede to børn sammen. De fik snart flere og flyttede så en tid rundt forskellige steder i det sønderjyske. Af protokollerne fra en retssag i 1861, der skal omtales senere, kan det læses, at Billum i 1828 blev idømt 5 års tugthus, som han afsonede i Glückstadt.

Om det har været økonomisk nød eller Billums trang til valsen er uvist, men i 1850 boede Anneke i hvert fald alene sammen med datteren Mette Marie i Janderup fattighus. I folketællingen herfra står følgende notits ved Annekes navn: "NB. Manden bortreiste for et Par Aar siden. Ingen veed hvor han opholder sig". - Af den senere omtalte retssag fremgår det imidlertid, at Billum på dette tidspunkt opholdt sig i København, i Tugt- og Forbedringshuset!

Men i 1852 er Billum tilbage hos konen og datteren, for da tog de ophold hos sønnen Søren, der var blevet skolelærer. Familien levede dog stadigvæk af fattighjælp; i 1856 modtog Billum således "Brændsels-hjælp" og i 1861 modtog han "Hjælp til Klæder". - Og mon ikke det er de klæder, Billum bærer på Korerups portræt, der må stamme fra netop den tid?

Er raderingen af Christen Sørensen Billum velkendt, så er det nok de færreste der ved, at portrættet blot er et enkelt billede i en serie, som Korerup lod udføre af tusindkunstneren Billum. Denne lille serie tegninger, hvoraf altså en enkelt fandt anvendelse som forlæg for en radering, ligger nu i Nationalmuseets arkiv.

Den første af disse tegninger (fig. 2) viser Billum med en urne i hånden, idet han træder op af et plyndringshul i en gravhøj. Spydet, der også op-

træder på det raderede portræt, bærer han under armen, og i teksten til tegningen får vi forklaringen på dette instrument. Det er åbenbart et "antikvarisk Instrument", som Billum selv har udtænkt og lavet, af Korerup spydigt kaldet "den billumske Søger".

På det andet billede (fig. 3) ses Billum inde i selveste Kong Gorms høj i Jelling. Han har sin søger i hånden, men er faldet i søvn; to af højens nisser undrer sig tydeligvis over den sære mandsperson. Sit ophold i Gorms høj har Billum næppe fået meget ud af, men han kunne jo heller ikke vide, at han formentlig snarere skulle søge den gamle konge inde i kirken! Om billedet af Billum i kong Gorms høj virkelig rummer en historisk sandhed er vel uvist. Hvor meget oldsamlere iøvrigt fik ud af sine højundersøgelser fremgår af seriens tredje billede (fig. 4).

Fjerde og tegneseriens sidste billede (fig. 5) viser hvordan Christen Sørensen Billum, "Oldsamleren, Poeten, Spaamanden, Børstenbinderen, Mechanikeren og Plattenslageren", får sin velfortjente straf og falder i hænderne på de Vejle vægttere i oktober 1861. Denne sags forløb er beskrevet i retsprotokollerne og viser, at Billum næppe har hørt til Guds bedste børn.

Den 10. oktober sattes Nørvang Tørrilds Herredsret på herredskontoret i Vejle, hvor man afhørte Billum, som blev ført frem "løs og uden Baand". Oldsamleren var under anklage for at have begået indbrud i Kvak Mølle i Skibet sogn natten mellem den 20. og 21. september, hvor han skulle have taget en bog, en terrin, en smørkande, en kop og et gardin. Arrestanten indrømmede, at han den 21. september havde solgt en terrin og en smørkande til en mand, der boede i nærheden, og havde som betaling modtaget penge samt nogle svinebørster (fig.6); til en anden mand, også lige i nærheden, havde han solgt bogen og gardinet. Men oldsamlere vidste ikke bedre, end at han den foregående dag havde købt disse ting på en auktion, men hvor

Figur 2. Ved opfindelsen af et nyt antiquarisk Instrument: den billumske Søger, seer han allerede i Aanden sig selv gjørende en kostelig Fangst.

denne auktion skulle have fundet sted, og hvem der afholdt den, kunne han ikke huske, ligesom han heller ikke kunne forklare, hvordan han var kommet hen til denne omtalte auktion. Og iøvrigt kunne han slet ikke opgive, hvor han i de sidste dage før det passerede drev rundt. Ja, faktisk ville han ikke aldeles fornægte muligheden af, at han kunne have stjålet genstandene i Kvak Mølle, men var det virkelig tilfældet, så var han ikke i stand til at afgive den mindste forklaring herom! Sagen var nemlig den, at han i den sidste tid havde været ganske forstyrret i hovedet, og iøvrigt glemte han ofte, hvad der var sket for ham, og han kunne også indbilde sig, at han havde oplevet noget, som aldrig var sket!

Således hverken indrømmede eller nægtede Billum tyveriet, velsagtens for på den ene side ikke at indrømme noget, der ikke ville blive bevist og på den anden side for ikke at benægte et tyveri, der måske blev bevist, og derigennem opnå en hårdere dom. Da auditøren, prokurator Glahn, altså ikke rigtig kom nogen vegne med Billum, spurgte han ham ud om hans hidtidige liv. Christen Sørensen Billum forklarede beredvilligt, at han i 1828 var blevet idømt 5 års straffearbejde, som han udførte i Glückstadt, og siden blev han sendt hjem til Janderup, hvor han opholdt sig nogle år. Så, hævdede han, blev han forstander for en fattiganstalt i Gamst, boede siden atter i Janderup, så Enderupskov i Gram sogn, derfra til Stenstrup i samme sogn; en-

Figur 3 Billum tilbringer en Nat inde i Gorms Høi for om muligt at erholde Oplysninger om hvor den gamle Konge hviler.

Figur 4 Da Oldtidens ædle Studium ikke kan ernære Billum, maa han gribe til andre mere materielle Sysler.

delig flyttede han til Aabel, hvor han stadig havde bopæl, og hvor han nu havde boet i syv år, med undtagelse af nogle smårejser af få dages varighed. I juni måned 1861 havde han så begivet sig til Jelling, da han gav sig meget af med oldsager! Herfra, såvel som fra Vejle, var han af øvrigheden flere gange blevet sendt hjem til Aabel, på grund af hans manglende subsistensmidler. Den 19. september var han blev indsat i arresten i Vejle, og den følgende dag havde arrestforvareren "*sat ham på Veien efter Kolding*", for at han skulle begive sig mod sit hjem. Dette havde han dog ikke taget til efterretning, og han blev da arresteret i Bredsten Kro.

Retten antog, at der var al mulig grund til at tilbageholde Billum for det anførte tyveri, idet man dog mærkede sig, at arrestanten ikke havde været straffet tidligere under denne herredsret, men altså gentagne gange var blevet sendt hjem på grund af manglende subsistensmidler. Det var også dommeren bekendt, at oldsamlere under dennes ophold i Jelling, havde været hengiven til druk.

Den 15. oktober sattes da Nørvang Tørrilds politiret i Kvak Mølle, altså på gerningsstedet. Her forhørte man mølleforpagter Niels Peter Hansen, der blev forevist nogle af de genstande, Billum havde solgt; det drejede sig om en hvid fajenceterin, to porcelæns-overkopper med forgyldt kant, en grøn smørskål og et groft gardin. Gårdejer Morten Quist af Bredstengård fremstod først og forklarede, at hans hustru havde købt en bog, den viste terin og smørkanden af en ukendt person. Billum blev da - løs og uden bånd - ført ind, og Morten Quist hævdede efter sin bedste overbevisning, at det var denne mand, hans hustru havde handlet med. Dog havde manden ved den lejlighed haft en grå hat på hovedet, og ikke en sort, som han havde nu. Morten Quist kunne også tilføje, at oldsamlere havde haft tre dødningshoveder med i en pose og at disse kranier, efter Billums eget udsagn, skulle stamme fra den anden side af Vejle; det var også her, Billum hævdede at have købt de omtalte gen-

stande. Billum havde iøvrigt virket helt ædru. - En anden køber, Christen Enevoldsen Smed, blev da fremstillet; han forklarede, at den 21. september havde der indfundet sig en af ham ukendt person i hans hus. Denne person havde bedt om tilladelse til at sætte sig lidt ned. Det havde Christen Enevoldsen tilladt ham, og personen havde derpå taget en pose frem, og fra den pose tre dødningshoveder, en porcelænskop med gult bånd og et stykke grønt tøj; den ukendte person hævdede at have købt tingene på en auktion og foræret dem til Christen Enevoldsen. Denne erfarede imidlertid samme aften, at der var begået et tyveri i Kvak Mølle den foregående nat. Herefter var han taget over til møllen og havde givet forpagteren tingene. Konfronteret med Billum, kunne han bekræfte, at det var denne mand, der havde indfundet sig i hans hjem. Dog havde han da haft en grå hat på hovedet. Billum havde iøvrigt ikke virket beruset.

Sat over for de afgivne forklaringer, havde Billum intet at bemærke. Han havde rigtignok haft en grå stråhat på, og de tre dødningshoveder havde han fået foræret af en ukendt person, han havde mødt på sin vej. Han erkendte også åbenlyst, at genstandene var de ting, han havde henholdsvis solgt og foræret bort til Morten Quist og Christen Smed. Men han fastholdt stædigt sin påstand om, at have købt dem på en auktion, idet han alligevel heller ikke ville nægte pure, at han kunne have stjålet dem.

Igen hverken nægter eller indrømmer Billum noget, men retten vil gerne afklare sagen. Mølleforpagter Niels Peter Hansen bliver bedt om at forevise det vindue, hvorfra tyveriet er sket. Retten skønnede, at man mageligt kunne stå udenfor og række hånden ind, idet vinduet - der vendte ud mod landevejen - kun sad halvanden alen over jorden. Dette blev forholdt oldsamlere, der ikke kunne erindre nogensinde at have set det omtalte vindue, idet han dog ikke ville benægte, at det kunne være tilfældet. I den forbindelse forklarede en

Figur 5. Oldsamleren, Poeten, Spaamanden, Børstebinderen, Mekanikeren og Plattenslageren Billum falder i Hænderne paa de Veile-Vægtene i Octbr 1861.

kone, der boede i værelset lige over stuen med vinduet - en møllebygger Ludvigsens kone ved navn Georgine Jørgensen - at hun ved 3-tiden om natten den 21. september hørte klirren af glas, men hun havde ikke gjort sig nærmere overvejelser herom.

Retten kunne altså ikke komme videre i sagen,

og retshandlingen blev afbrudt og Billum blev ført tilbage til arresten.

Tilbage i Vejle forsøger man igen. Man prøver nu at få Billum til at indrømme, og opregner igen hans lidet glørværdige karriere, de fem års straffearbejde i Glückstadt, de 18 måneder i Københavns

Tugt- og Forbedringsanstalt og endelig 5 dage på vand og brød for at have generet to gendarmere. Men Billum havde ikke mere at tilføje.

Den 18. november 1861 afsagde man dom. Man hæfter sig ved, at Billum ikke har indrømmet tyveriet, men at han - på grund af sin hang til brændevin - ofte taber hukommelsen. Man finder, at omskændighederne sammen med Billums egen forklaring gør det sandsynligt, at han virkelig har forøvet tyveriet. Christen Sørensen Billum bliver derfor idømt to års straffearbejde i forbedringshus, samt til at betale sagens omkostninger, herunder salæret til forsvareren.

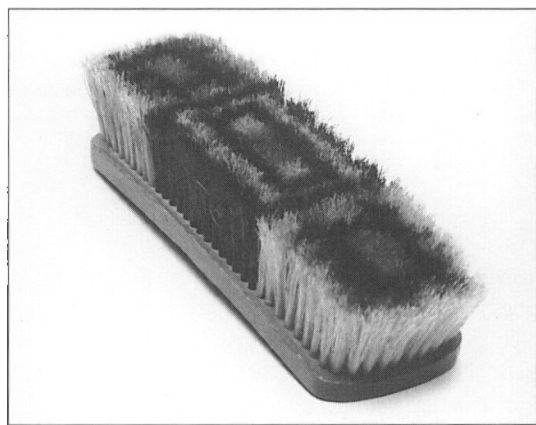
Billum var naturligvis ikke solvent, og den 26. november sattes fogedretten i Vejle. Her erklærer han sig atter ude af stand til at betale, da han kun ejer de allemødvendigste klædningsstykker, hvilket fogeden tager til efterretning.

Det er vel åbenlyst, at Billum - med Kornerups ord - var en plattenslager. I vores øjne er to års tugthusarbejde for et simpelt rapseri, som tyveriet i Kvak Mølle vel er at betragte, en meget hård dom. Hvad angår Billums "antikvariske" virksomhed, så kunne vi jo ønske os, at den var blevet bedre belyst. Hvad bragte ham f.eks. til Jelling? Efter

hans eget udsagn var det fordi han "*meget har givet sig af med oldsager*". Det er vel typisk, at der under retssagen ikke bliver spurgt til denne del af Billums virksomhed, ikke engang da det fremgår, at Billum traver rundt med tre kranier i en pose. Denne del af Billums virke har ikke været interessant i juristernes øjne. Den nordiske forhistorie var så at sige kun lige blevet opdaget. Kun få år før havde oldsager ligget side om side med fossiler og vanskabninger, alt med status af kuriositeter.

Om Billum faktisk tilbragte en nat i Jellinghøjen må vel stå hen i det uvisse. Han oplyser selv, at han kom til Jelling i juni 1861, da han jo "*meget har givet sig af med oldsager*". Mellem juni og 19. september, hvor Billum blev arresteret, havde man påbegyndt udgravningen af højen. Den 27. august nåede man resterne af gravkammeret. Faktisk er der således ikke noget i vejen for, at Billum kan have tilbragt en septembemat i højen. - Og det er vel i Jelling, at Kornerup, der var medarbejder ved udgravningen, har truffet Billum.

Det var først i løbet af Billums livstid, i bedre nationalromantiske kredse, at tanken om museerne opstod og bevidstheden om Skandinaviens forhistorie. For et medlem af de nedre sociale lag, som

Figur 6. Børste bundet af Billum (Varde Museum).

Billum, har denne bevidsthed stået meget svagt. Det er vanskeligt at bebrejde ham, at han gjorde disse næsten ejerløse "kuriøsiteter" til handelsobjekter - det kunne man såmænd også finde på i museale kredse.

Kendte man kun raderingen af Billum, kunne man måske nok synes, at det er en mild og venlig karakteristisk, Kornerup har givet af Billum. Kender man imidlertid også tegningerne, forekommer skildringen at være noget mere spydig. Om det er den professionelles foragt for amatøreren, eller om det Billums åbenlyse selviske motiver, der ligger bag Kornerups hånende karakteristisk er ikke til at vide.

Er det Billums motiver, som Kornerup finder uværdige, må det siges, at han langt fra var den eneste, der søgte at supplere sine indtægter gennem plyndring af gravhøje. Netop i det vestjyske håbede mangan en fattig karl, at lykken lå gemt i en gravhøj. Byttet fra højplyndringerne solgtes til medlemmer af det bedre borgerskab, som gerne gav en god skilling for et godt fund. På den måde kunne en rask karl med held tjene op til fire gange så meget i løbet af en vinter, som en tjenestekarl tjente på et helt år!

Havde Christen Sørensen Billum imidlertid en ægte interesse for den danske fortid, må det have pint ham, at han skulle leve sin sidste tid under tysk herredømme. Hans fattigunderstøttelse, som i 1864 skulle sendes til Aabel syd for Gram, blev tilbageholdt af Varde postkontor på grund af krigen. Og da Christen Sørensen Billum den 27. maj 1869 døde, 75 år gammel, blev han begravet på Gram kirkegård, altså syd for Kongeåen.

Peter Pentz, f. 1956, museums-konsulent, Statens Museums-nævn, 1051 København K. Har skrevet artikler og bøger om dansk middelalderarkæologi og middelhavsarkæologi.

Jeg takker pens. vicepolitichef Hans Viuf-Sørensen, Viborg, for hjælp med fremskaffelse af materiale. Jeg er endvidere arkitekt Knud Krogh, Nationalmuseet, tak skyldig for oplysninger om de præcise data omkring Jellingudgravningens begyndelse.

Ved et sært tilfælde har det vist sig, at en kollega - Stine Wiell, Haderslev Museum - også netop har beskæftiget sig med Billum og Kornerups tegninger af ham. Stine Wiell publicerer sit arbejde i dels "Nordslesvigs Museer", 1994 og også i den publikation, der følger de seneste års arkæologiske undersøgelser i forbindelse med udbygningen af motorvejsnettet. Stine Wiells og min tolkning af Billum er ikke identisk, og man får det bredeste indtryk ved at gøre sig bekendt med alle artiklerne.